

Els mestres Celestí Bellera i Rita Gibernau i la renovació pedagògica dels anys 1920 i 1930

Ricard Bellera Kirchhoff (llicenciat en Filosofia i Ciències de l'Educació)

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 91-125

91

Resum: Aquest article reconstrueix la tasca pedagògica dels mestres Celestí Bellera (1889-1940) i Rita Gibernau (1898-1958) a les escoles de Palou durant les dècades 1920 i 1930. S'han utilitzat fonamentalment les fonts documentals del fons personal de Celestí Bellera i Rita Gibernau, donat el 12 de març de 2020 a l'Arxiu Municipal de Granollers, que inclou un gran nombre de documents administratius, butlletins d'inspecció, correspondència, fotografies, treballs escolars i notes personals, així com les entrevistes enregistrades audiovisualment l'any 2011 a exalumnes i persones de l'àmbit més proper. A través d'aquesta documentació i d'aquests testimonis, s'ha intentat recuperar l'experiència educativa d'aquests dos mestres en un petit poble rural de la Catalunya d'ara fa un segle, en un període d'intensa renovació pedagògica com la que ells mateixos van protagonitzar a les escoles públiques de Palou, un poble rural que des del 1928 forma part del municipi de Granollers.

Paraules clau: ensenyament, renovació pedagògica, anys 1920 i 1930, Palou.

Abstract: This article reconstructs the pedagogical work of the teachers Celestí Bellera (1889-1940) and Rita Gibernau (1898-1958) in the schools of Palou during the years 1920 and 1930. Fundamentally, this research has counted on documentary sources from the archival collection of Celestí Bellera and Rita Gibernau, donated on March 12, 2020 to the Municipal Archive of Granollers, which includes a large number of administrative documents, inspection bulletins, correspondence, photographs, schoolwork and personal notes, as well as interviews recorded in an audiovisual way in 2011 to alumni and people close to both teachers. Through this documentation and these testimonies, an attempt has been made to recover the educational experience of these two teachers in a small rural village in Catalonia a hundred years ago, in a period of intense pedagogical renewal such as the one that they themselves carried out in the public schools of Palou, a small rural village that became part of the municipality of Granollers in 1928.

Keywords: education, pedagogical renewal, 1920s and 1930s, Palou.

Data de recepció: 22 novembre 2020; versió definitiva: 29 desembre 2020.

DOI: <https://doi.org/10.34810/ponenciesn25id386082>

1. Introducció

92

El 12 de març de 1940 moria Celestí Bellera, que havia estat mestre de les escoles de Palou durant prop de divuit anys. La seva mort va ser un fort sotrac tant per al seu entorn familiar, especialment per a la seva esposa, Rita Gibernau, que també era mestra a les escoles de Palou, com per als seus alumnes i deixebles, que van mantenir viva la memòria del mestre. La seva esposa va guardar escrupolosament tots els seus documents, notes i fotografies personals. La memòria del seu mestre també s'ha pogut conservar gràcies al testimoni d'alguns exalumnes seus i persones de l'àmbit més proper d'ambdós mestres, que l'any 2011 es van enregistrar audiovisualment. Són aquests dos elements, el fons documental i els testimonis, els que avui ens permeten esbossar en aquesta ponència la història d'aquests anys de renovació pedagògica en un petit poble rural del Vallès, que l'any 1928 es fusionaria amb Granollers.

El magisteri de Celestí Bellera a les escoles de Palou s'inicià l'any 1923, pocs dies després del cop d'estat de Primo de Rivera, i va acabar amb la seva mort l'any 1940, quan havia començat un altre període de dictadura, la del general Franco. Enmig hi va haver l'interludi, esperançat i transformador, de la Segona República. L'any 1974 aquest magisteri de Celestí Bellera es va honorar donant el seu nom a l'escola que es construí al barri granollerí de Can Bassa, limítrof amb Palou, que amb el temps es convertí en l'actual Institut de Secundària Celestí Bellera. Però fins ara no s'havia reconstruït la història singular del seu magisteri i del de la seva esposa, la mestra Rita Gibernau. Aquest és l'objectiu d'aquest article, que utilitza la documentació històrica disponible i els testimonis que s'han pogut conservar de les trajectòries pedagògiques dels dos mestres, unes trajectòries que neixen de dues pulsions ben diferents: una, la d'en Celestí, de la vocació educativa com a descoberta, impulsada per l'afany d'emancipació i coneixement; l'altra, la de la Rita, de la vocació transmesa en el si d'una família de mestres que venia de lluny. El seu punt de trobada va ser l'escola de Palou, una escola rural amb les condicions precàries de l'escola pública de començament del segle XX, però en un moment d'intensa renovació pedagògica i d'experiències emblemàtiques a Catalunya, com ara les de l'Escola Moderna, les escoles Montessori o l'escola experimental del Bosc, a Montjuïc. Naturalment, el sistema de les escoles normals i del magisteri ofert per l'Estat, sempre curt de recursos, fou el que tenia unes condicions més precàries. A més, en l'àmbit rural, l'escola unitària suposava un repte molt gran a l'hora de garantir la qualitat de l'educació i proveir un estímul permanent perquè els infants aprenguessin i desenvolupessin les seves capacitats, amb alumnes de diverses edats en una sola aula. En el cas dels mestres de Palou, van afrontar aquest repte amb un ferm compromís pedagògic inspirat en els principis i valors de l'Escola Nova, que enfront del sistema memorístic i formalista introduí l'aprenentatge actiu,

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 91-125

pràctic i participatiu, i des de la complicitat de dues vocacions diferents, però, com veurem, complementàries.

Aquest text pretén fer aflorar algunes de les claus pedagògiques de l'educació impartida a les escoles de Palou durant les dècades de 1920 i 1930, i fornir un relat contrastat i documentat de la trajectòria dels mestres Celestí Bellera i Rita Gibernau. Les fonts documentals per bastir aquest relat són, principalment, les del fons personal de Celestí Bellera i Rita Gibernau, donat el 12 de març de 2020 a l'Arxiu Municipal de Granollers, que inclou un reguitzell de documents administratius, butlletins d'inspecció, correspondència, fotografies, treballs escolars i notes personals, i algunes hores d'entrevistes enregistrades audiovisualment l'any 2011 a exalumnes i persones de l'àmbit més proper dels mestres. Aquests testimonis, que, en alguns casos, recuperen vivències de fa més de vuitanta anys, han estat la motivació més important a l'hora d'emprendre el relat que aquí presentem. L'humor i l'emoció transmesa per les veus dels alumnes de les escoles de Palou, molts dels quals avui ja desapareguts, completen i donen vida a allò que els papers no poden reflectir. A ells i elles volem dedicar aquest article que us convida a albirar algunes estampes d'una experiència pedagògica singular a la Catalunya rural de fa un segle.

2. Celestí Bellera: ensenyar per aprendre

Celestí Bellera Morera va néixer el 9 d'abril de 1889 a Surp (vall d'Àssua), al Pirineu català. Va ser el cinquè de vuit germans en una família de pagesos que vivia de la ramaderia i de l'agricultura amb les limitacions pròpies d'una orografia marcada per pendents pronunciats, per un clima de forts contrastos i per les males comunicacions. El municipi, situat a més de 1.000 metres d'altitud, abastava en aquell moment els pobles de Caregue, Escàs, Rodés i Surp. Al poble hi vivien unes cent persones (457 al terme municipal), de les quals vuit de cada nou no sabien escriure.¹ Hi havia cinc forns, i la carretera que portava a Rialp, a tocar del riu Noguera Pallaresa, no s'acabà de construir fins cinquanta anys després. Llevat del mercat setmanal, la vida a l'alt Pirineu es basava en aquell temps principalment en l'autosuficiència i donava per poques distraccions. En deixen constància literària els magnífics retrats realitzats per escriptors com ara Jaume Cabré o Maria Barbal. A *Mel* i *metzines* aquesta última descriu com a elements predominants en la vida dels infants d'aquell temps «els animals i les espigues, els rascles i l'herba dallada, el corral i l'era. I encara l'abeurador de la plaça i els pallers».²

¹ Institut Nacional d'Estadística (INE), Cens de població de 1887.

² M. BARBAL (1993), p. 21.

El poble de Surp, a la vall d'Àssua, al Pirineu català, on va néixer Celestí Bellera. Fotografia: Ricard Bellera Kirchoff.

Les notícies que tenim de la infantesa d'en Celestí ens arriben pels seus nebots Mercè, Ignasi i Lola. Aquesta darrera romandrà amb els mestres a Palou des del 1931 fins el 1940, i és un dels testimonis més propers que tenim per conèixer el seu tarannà quotidià. Segons ells, un dels trets distintius del seu caràcter fou, des de molt aviat, la seva espenta i curiositat. L'anècdota següent, del novembre de l'any 1900, és il·lustrativa. Quan tenia només onze anys, en trobar tancada la porta de casa perquè havia passat l'hora de l'àngelus, se'n anà a peu fins a la Seu d'Urgell, a 60 quilòmetres, on hi havia un oncle del qual havia sentit parlar. L'escapada es va veure frustrada finalment al cap de pocs dies quan un familiar el reconegué i avisà el pare, que el va anar a buscar. El conflicte intern que vivia el jove amb la seva família tenia a veure amb les seves ganes de continuar estudiant, cosa que comportà sovint polèmiques a casa, davant la negativa del pare, que entenia que no podia donar estudis a un fill i negar-los als altres.

La seva determinació d'estudiar es va fer ferma quan tornà de fer el servei militar. Tenim constància de la preparació per a l'ingrés a la universitat i dels anys de la carrera de mestre per diversos certificats, paperetes d'exàmens i algunes llibretes de notes en les quals apuntava despeses i ingressos, dels anys 1914 al 1922.³ Va aprovar l'examen d'ingrés a l'Escola Normal Superior

³ Arxiu Municipal de Granollers (AMGr), Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Llibretes de comptes personals.

de Mestres de Lleida el 2 de juny de 1915, als vint-i-sis anys d'edat. Per finançar-se els estudis treballava a la casa familiar, guardant el ramat, d'unes cent ovelles, i estudiava amb els llibres a distància. Un mestre de Sort, la capital comarcal, l'ajudà a preparar-se l'examen d'accés i del primer curs de carrera.⁴ També va fer el segon curs (1915-16) per la modalitat d'ensenyament no oficial, sense assistir a classes i presentant-se directament als exàmens. Per tal de completar la carrera al més aviat possible, en aquest curs s'examinà d'algunes assignatures del tercer curs, estratègia que repetí l'any següent.⁵

Les economies que havia de fer durant la seva etapa d'estudiant van quedar meticulosament recollides en les seves llibretes. Així, sabem que les despeses del curs 1914-15 importaren un total de 356,75 pessetes, i les del curs 1915-16 un total de 418,75, una quantitat de diners ínfima en el context actual (entre 2 i 3 euros d'avui), però que de ben segur que van exigir un esforç considerable per a una persona jove al Pirineu al començament del segle XX.⁶ Des del 7 de gener fins al primer de juliol de 1917, en Celestí es traslladà a Lleida per assistir presencialment a classes. D'aquesta època no se n'ha conservat cap fotografia, però per les seves llibretes de comptes, que registren les poques compres que realitzà,⁷ sabem que vestia coll de piqué, corbata, puny i botons de puny, abric i gorra de llana i espadenyes. També coneixem algunes de les seves lectures, com ara la novel·la històrica *Quo Vadis*, de l'escriptor polonès Henryk Sienkiewicz.

Un cop aprovat el tercer curs, les estretors econòmiques el portaren a no matricular-se per al curs 1917-18. L'hivern de l'any 1917 se'l passà treballant a Caregue, a la vall d'Àssua, i el maig de 1918 va ser contractat a la central elèctrica de Capdella, on romangué fins al desembre. Aquest immens complex s'havia començat a construir l'any 1911 per respondre a la creixent demanda energètica associada a la segona revolució industrial. La companyia Energia Elèctrica de Catalunya, amb capital francès, aprofitava l'aigua emmagatzemada en 27 llacs glaciaris per portar-la al salt de Capdella, de prop de 800 metres, als peus del qual s'instal·là la central elèctrica. El ple rendiment del conjunt s'assolí el 1917, tan sols sis anys després de començades les obres. La construcció de les vies de comunicació, el trànsit de vehicles i la riuada de fins a tres mil treballadors que inundà els pobles de

⁴ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Entrevista a Ignasi Bellera, 2011.

⁵ Archivo General de la Administración (AGA), Full d'estudis de l'Escola Normal de Mestres de Barcelona. Expedient de concessió de títol de mestre a Celestí Bellera Morera (32/09409, exp. 6).

⁶ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Llibretes de comptes personals.

⁷ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Llibretes de comptes personals.

la vall Fosca, als quals, fins feia poc, tan sols es podia arribar per camins de ferradura, suposà un fort trasbals per a aquest territori i atragué la curiositat d'en Celestí, que hi veuria una oportunitat per millorar la seva economia, fer guardiola i acabar la carrera. Però no li van sortir els comptes, perquè tot i guanyar 150 pessetes al mes, el cost de l'estada a la Pobla de Segur era també important: en set mesos guanyà 1.280 pessetes, però en gastà 1.054, cosa que reduí l'estalvi final a una quantitat molt petita (71 pessetes).

96 Per aquesta raó va continuar treballant de pagès als pobles de la vall d'Àsua, on el salari era més baix, però també eren més reduïdes les despeses, ja que disposava d'allotjament i alimentació. L'experiència al salt d'aigua de Capdella de ben segur que influí en el jove Celestí, perquè va entrar en contacte directe amb els contrastos més vius de la modernitat, tant en l'àmbit tecnològic com en l'organització del treball, i això ho traslladaria després al seu mestratge. La producció d'energia formaria part de l'educació pràctica a les escoles de Palou mitjançant una petita màquina de vapor alimentada per alcohol, que en Celestí va construir amb l'ajuda d'un ferrer i que mostrava als alumnes el funcionament de la generació d'energia. Ciència, manualitat i pedagogia venien de la mà, per a una persona que sempre intentà imprimir a la tasca educativa la seva fascinació per la tecnologia que tan ràpidament transformava el país al començament del segle XX. La impressió que li causà possiblement influí també perquè, tres dècades més tard, el seu fill Manel dediqués el seu treball de fi de carrera d'enginyer industrial a una central hidroelèctrica.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 91-125

Petita màquina de vapor alimentada per alcohol que Celestí Bellera va construir amb ajuda d'un ferrer per ensenyar als alumnes de les escoles de Palou la generació d'energia. Fotografia: Ricard Bellera Kirchoff.

Celestí Bellera va cursar el tercer i quart de magisteri a Barcelona del 6 de gener al 12 de juny de 1919. Tal com recull la doctora M. Lluïsa Gutiérrez-Medina «la Normal de Barcelona es podria considerar una ventafocs de la instrucció pública».⁸ Tot i haver-se traslladat el juliol de 1909 a l'edifici deixat per la Facultat de Medicina al carrer del Carme 45, les instal·lacions eren pèssimes i l'edifici «amença ruïna, mancat de tota condició higiènica —envaït per la pudor inaguantable del dipòsit de cadàvers de l'hospital contigu— i de les indispensables condicions de llum i capacitat, i que quasi atemptava contra la salut d'alumnes i professors».⁹ Pel que fa als docents, la Facultat es beneficià del professorat que, a partir de 1916, provenia de l'escola d'Estudis Superiors de Magisteri,¹⁰ però segons explicava el mateix director de l'Escola Normal, Agapito Gómez, en una conferència dictada el 21 de març de 1918, «les Escoles Normals semblen establiments de cultura general, a l'estil de pobres i humils Instituts de 2ª ensenyança».¹¹ Per tant, l'educació reforçava els coneixements generals de l'alumnat, sense entrar més que tangencialment en matèria pedagògica.

L'Escola Normal de Barcelona comptava com a referent acadèmic amb Alexandre de Tudela i Pèrez, més obert i relacionat amb l'Escola Catalana de Mestres. En paraules de Jordi Monés, Tudela «va aprofitar qualsevol avinentesa per incentivar la participació dels seus alumnes en el seu procés d'aprenentatge, tal com havia après del seu mestre, Pedro de Alcántara García».¹² Aquest últim era autor d'un compendi pedagògic que va servir de llibre de consulta a molts mestres, inclosos els de Palou. Malgrat les penoses condicions d'aquells estudis, el trasllat de Celestí Bellera a Barcelona l'esperonà i en el darrer curs va obtenir unes notes excel·lents. Acabats els exàmens, tornà cap al Pirineu. L'estiu de 1919 el passà treballant de pagès a Llessui i durant la tardor i l'hivern a Baiasca, un altre petit poble del Pallars Sobirà. Va tornar a Barcelona el 16 de juny de 1920 per a presentar-se a les oposicions i s'hi estigué fins a mitjans d'octubre.

Tenim referències d'aquesta estada a Barcelona per les llibretes de notes, on consten ingressos i despeses.¹³ Entre aquestes últimes hi ha la compra d'alguns llibres, que ens donen pistes en dos sentits. En primer lloc, dos

⁸ L. GUTIÉRREZ-MEDINA (1997), p. 166.

⁹ *Ibidem*, p. 166.

¹⁰ J. MONÉS (2000), p. 184.

¹¹ *Ibidem*, p. 173.

¹² *Ibidem*, p. 191.

¹³ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Llibretes de comptes personals.

títols del pedagog espanyol Hermenegildo Giner de los Ríos (1847-1923) —*Resumen de Lógica i Resumen de Psicología*, ambdós publicats al començament del segle XX— ens parlen de la familiaritat de Celestí Bellera amb els moviments de renovació pedagògica d'aquell moment. Aquest autor era germà del filòsof i pedagog Francisco Giner de los Ríos (1839-1915), fundador (1876) i director de la Institución Libre de Enseñanza, i inspirador de la renovació pedagògica espanyola de finals del segle XIX. Hermenegildo Giner de los Ríos també va ser regidor de l'Ajuntament de Barcelona pel partit Republicà Radical i diputat a Corts per Barcelona (1909-1918). L'any 1914 va fundar l'Escola del Bosc de Montjuïc, un dels centres emblemàtics de l'escola nova catalana, que comptà amb el lideratge excepcional de l'educadora Rosa Sensat (1873-1961). Aquests dos llibres, que s'han conservat, recullen les dates de lectura i, per les notes afegides i els subratllats, permeten apreciar com en Celestí treballava els textos. Així, el que a primera vista semblen 'subratllats', en realitat són ratllades que, acompanyades de notes al marge, redueixen el redactat a la seva essència, obviant els formalismes, de manera que un text de deu línies queda reduït a menys de la meitat: «El caràcter és una resultant formal i qualitativa de la composició de les facultats comunes a tots els individus, sistema de tots els modus de ser possibles en què mostra l'home la riquesa del seu ésser, mitjançant la multiplicitat d'individus».¹⁴ Com es fa palès, un tret distintiu del seu caràcter era l'aplicació preferent del principi: «Poques paraules, i ben dites».

Tot aquest procés d'aprenentatge culminaria l'any 1922 amb el seu nomenament com a mestre de les escoles de Palou. Amb aquesta fita es complia l'objectiu traçat vint anys abans i per al qual va esmerçar no pocs esforços i sacrificis. El camí fet, però, li havia permès alimentar la seva curiositat conatural amb la que va ser molt possiblement la seva gran passió, juntament amb el magisteri i l'educació: l'aprenentatge. Ensenyar per aprendre.

3. Rita Gibernau: el mestratge des del bressol

L'itinerari vital de Rita Gibernau s'inicia també en un àmbit rural, però en una comarca ben diferent, el Maresme. De la cruor de l'hivern i dels cingles escarpats del Pallars Sobirà, passem a un entorn temperat per la Mediterrània que el teianenc Jacint Barrera descriu, el 1892, en els següents termes: «Hi ha grans extensions de vinya, alguns camps sembrats de cereals i plantes lleguminoses, nombroses hortes de tarongers i hortalisses, algunes alzines en los torrents, bastants garrofers en diferents punts, alguns pocs oliverars, boscos de pins en lo més aspre de la muntanya i tanques més o menos

¹⁴ F. GINER DE LOS RÍOS (1914), p. 164.

frondoses en les vores de torrents i camins.»¹⁵ Nascuda a Teià nou anys després que en Celestí, de Rita Gibernau malauradament ens manquen els testimonis, i les fonts documentals són més reduïdes, perquè no comptem amb les llibretes de notes personals com les que va conservar del seu espòs. A canvi, podem reconstruir la seva biografia a partir de la seva extracció familiar, perquè és filla i neta de mestres que exerceixen el magisteri des de mitjans del segle XIX.

El primer d'aquests mestres és Martí Riera Duran (1827-1895), fill d'un manescal de Teià, Gabriel Riera, i de la seva esposa, Teresa Duran, el qual estudià tres anys de llatinitat a Vic i després cursà magisteri a l'Escola Normal Superior d'Instrucció Primària del Districte Universitari de Barcelona (1850-1853). Va fer els exàmens el 31 de juliol de 1853 i al seu expedient trobem una màxima que ens trasllada la visió moralitzant característica del moment pedagògic: «La casa del mestre ha de ser una segona escola que reproduceixi, per a tot el poble, sota la forma d'exemple, el que a l'altra escola ensenya sota la forma de lliçons.»¹⁶ Les qualificacions reflecteixen la seva passió per l'agricultura i la seva actitud distant respecte a la religió. El 19 d'octubre de 1854 li fou expedit el títol de mestre, i el 6 d'abril de 1856 començà a ocupar la plaça de mestre a l'Ajuntament de Teià, un poble que aleshores tenia 1.373 habitants,¹⁷ amb un salari de 550 rals. Les condicions de l'escola eren força precàries, com demostra la despesa de 2.000 rals que es realitzà l'any 1859 per eixamplar-la i arreglar l'habitació del mestre, amb ocasió del seu casament amb Rita Valls Tudela.¹⁸ Aquesta, nascuda el 6 de març de 1837, s'examinà de mestra el 13 d'agost de 1858, i ens va deixar una altra màxima que ens trasllada la visió pedagògica d'aquell temps: «La mestra ha d'estar posseïda d'una estima entranyable cap a la infància, tenir un cabdal inesgotable de paciència i estar proveïda de la instrucció suficient per complir bé la seva professió.»¹⁹ Romandrà com a mestra de nenes de Teià fins el 30 de gener de 1889.²⁰ Va deixar l'escola dos anys abans que el seu marit, que el 1891 accedí a la jubilació després de més de 35 anys d'exercir de mestre.²¹ Cal consignar aquí que el salari del mestre era, en aquell moment, un 50% superior al de la mestra, una altra xacra de l'època.

¹⁵ J. BARRERA (2007), p. 45. S'ha respectat el redactat original, en català prefabrià.

¹⁶ AGA, Expedient personal de Martí Riera Durán (31/19974, 52).

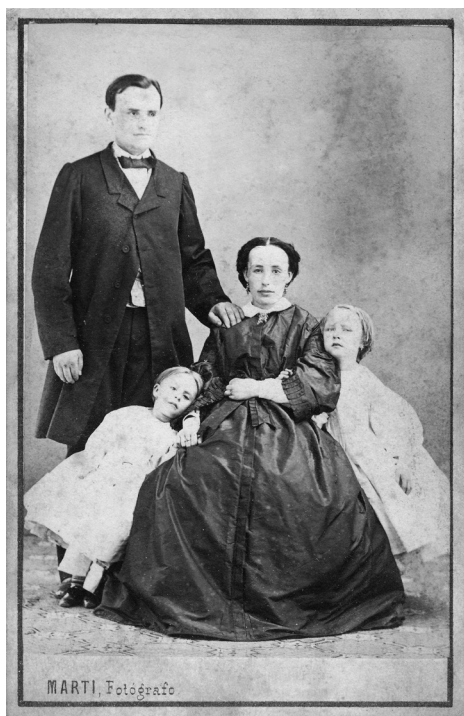
¹⁷ INE, Cens de població de 1857.

¹⁸ Butlletí Oficial del Ministeri de Foment, vol. XXX (1850), p. 448.

¹⁹ AGA, Expedient personal de la mestra Rita Valls Tudela (31/19977, exp. 6, 4-03).

²⁰ AGA, Expedient de classificació de Rita Valls Tudela (62/3054, exp. P. V – 65, 25).

²¹ AGA, Expedient de classificació de Martí Riera Duran (62/02714, exp. R-134, 68).

Els mestres Martí Riera i Rita Valls, i les seves filles Gertrudis (a l'esquerra) i Dolors en una fotografia familiar, c. 1865. Fotografia: AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 91-125

De l'experiència educativa dels mestres Riera i Valls, en sabem ben poc. Per una visita de la inspecció de l'any 1862 coneixem les limitacions de l'espai de l'escola, totalment inadequat per al nombre d'alumnes: 71 nenes i 82 nens. Disposem, però, del testimoni singular d'un dels alumnes que hi van estudiar, Francesc Ferrer i Guàrdia (1859-1909), que al començament del segle XX seria el fundador de l'Escola Moderna i figura emblemàtica de l'anarquisme català. En les memòries de la seva filla, Sol Ferrer, s'expliquen les condicions precàries que tenia a mitjan segle XIX l'escola d'Alella, localitat d'origen de Francesc Ferrer i Guàrdia, i les deficiències de l'educació que s'hi impartia, amb un clergue que imposava rutinàriament un programa que no anava més enllà d'oracions i lectures piadoses. Aquella primera experiència pedagògica viscuda pel lliurepensador català el portà a dir que, per al seu projecte, no va haver de fer sinó justament el contrari d'allò que havia viscut com a alumne en aquells primers anys d'escolarització. Davant les misèries educatives de l'escola d'Alella, la mare de Francesc Ferrer i Guàrdia decidí enviar-lo a l'escola de Teià, on havia sentit dir que el mestre «jugava amb els seus alumnes». ²² Segons Sol Ferrer, els dos anys que el seu pare va passar cap al 1870 a l'escola de Teià «li seran menys ingrats. Un mestre

²² S. FERRER (1948), p. 13.

més comprensiu, laic i 'vagament lliberal' s'interessa pel bon subjecte que li ha caigut del cel». ²³ Segons la mateixa Sol Ferrer, «el mestre, intel·ligent, s'interessà per Ferrer i li aconsellà continuar estudiant». ²⁴ Un altre alumne distingit del Mestre Riera va ser el naturalista, meteoròleg i farmacèutic Jacint Barrera Arenas (Teià, 1852-1932), que ens deixà alguns llibres meravellousos com *Los aucells de Teyá i Masnou* (1892) i la *Miscel·lània rural popular* (1927), i que es convertí, per la seva inesgotable curiositat en temes tan diversos com l'astronomia o l'esperanto, en un referent carismàtic del Teià de principis del segle XX.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 91-125

El matrimoni Riera i Valls tingué cinc fills, dels quals tres també van ser mestres. Entre els que van donar continuïtat a la vocació dels pares hi havia Gertrudis Riera (1861-1944), mare de Rita Gibernau i que durant prop de nou anys (1919-1928) seria mestra a les escoles de Palou. L'experiència vital dels altres germans que també van exercir de mestres a finals del segle XIX, Pere i Dolors, ens dona idea d'un altre aspecte de la precarietat que caracteritzà aquest ofici. Al costat de l'escassetat dels recursos a les escoles rurals, un altre inconvenient eren els freqüents trasllats a diferents destinacions. En el cas de Pere Riera i de la seva dona, la mestra Enriqueta Marcé, per exemple, un conflicte amb l'Ajuntament de Montornès del Vallés per la reclamació d'una millora en les retribucions, comportà que se'ls assignés, per la resta de la seva dedicació a l'educació, destinacions allunyades, cosa que comportà una greu distorsió a la seva vida familiar quan eren pares de dos fills petits.

Gertrudis Riera s'examinà pel títol de mestra amb tan sols 18 anys, després de cursar estudis a l'Escola Normal de mestres de Barcelona. ²⁵ El 13 d'abril de 1882 va ser destinada a Castelladral (el Bages), però el 1885 es traslladà a Lliçà d'Amunt, on exercí el magisteri fins al 4 de febrer de 1890, un mes abans de casar-se amb Domingo Gibernau. El matrimoni va viure a Teià, en una casa del carrer que avui porta el nom del seu pare, el mestre Riera, en la qual, seguint una tradició iniciada pel mestre Riera i el seu germà Josep, va instal·lar una premsa per elaborar vi de les vinyes que tenia al terme. Fou en aquesta casa on va néixer Rita Gibernau. Domingo Gibernau es dedicava al comerç de llimones, taronges i vi amb el Sud de França, i era aficionat al teatre. Gertrudis Riera va deixar temporalment l'exercici del magisteri per dedicar-se a la cura dels fills, però va mantenir viu el seu vincle amb la professió redactant un llibre sobre la història de la pedagogia, que va quedar inèdit, però que ens dona algunes claus de la visió pedagògica d'aquell temps.

²³ *Ibidem*, p. 15.

²⁴ S. FERRER (1980), p. 53.

²⁵ AGA, Expedient personal de la mestra Gertrudis Riera Valls (31/119977, exp. 6, 4-03).

El manuscrit consta d'unes 150 pàgines per ambdues cares i està redactat amb lletra minuciosa, sense correccions. Està organitzat en trenta lliçons que avancen des de l'antiguitat als principals referents pedagògics del segle XIX, com ara el pedagog suís Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827), de qui escriu: «Se'l considera com la personificació més genuïna de l'educació popular. No s'ocupà de l'educació de les classes altes, sinó del poble», o l'alemany Friedrich Fröbel (1782-1852), el qual, des d'una perspectiva naturalista, veia en l'infant una planta, en el mestre el seu cultivador, i en l'escola el jardí on havia de créixer. De la història pedagògica més propera, el manuscrit glossa les figures dels espanyols Gaspar Melchor de Jovellanos (1744-1811), Pablo Montesino Cáceres (1781-1849), Concepción Arenal (1820-1893) o Valentín Zabala Argote (1823-1869), i institucions com les Conferències Pedagògiques (creades per la Llei de 16 de juliol de 1887), el Museu Pedagògic Experimental de Barcelona o la Festa de l'Arbre. Aquesta celebració, instaurada a Catalunya l'any 1899 per l'enginyer forestal Rafael Puig i Valls (1845-1920), pretenia —en paraules de Gertrudis Riera en el manuscrit— «inspirar en els nens l'interès per la plantació d'arbres [...] posant en pràctica els seus coneixements agrícoles». El manuscrit va ser redactat pocs anys abans del 1903, quan es produí la mort sobtada del seu espòs, que va deixar la Rita òrfena de pare amb poc més de cinc anys.

Poc temps abans, Gertrudis Riera havia cursat sense èxit una petició per exercir de mestra a Teià,²⁶ on vivia amb els seus tres fills (Josep, Martí i Rita). Fins al 1906, va continuar vivint a Teià amb els ingressos de la producció de les vinyes i la comercialització d'una petita quantitat de vi, però al voltant de l'estiu de 1906, es traslladà a Barcelona, al número 27 del carrer Comerç, i va llogar la casa de Teià. Deu anys abans havien mort els seus pares i, tal com es desprèn dels comptes registrats de 1906 a 1908, els ingressos familiars requerien un control estricte i s'havien de complementar amb les setmanades dels germans grans.²⁷

²⁶ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Sol·licitud de Gertrudis Riera per a ocupar la plaça de mestra a l'escola de nenes de Teià, 1902.

²⁷ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Llibretes de comptes personals.

**Gertrudis Riera, a Teià, amb
els seus fills Josep i Rita,
c. 1930. Fotografia: AMGR,
Fons Celestí Bellera i Rita
Gibernau.**

D'aquesta etapa difícil, des de la mort de Domingo Gibernau fins que el 1919 Gertrudis Riera va tornar a exercir el magisteri a Palou, en sabem ben poc. Per un comentari en una carta de Celestí Bellera inferim que Rita Gibernau passà alguna malaltia important que la deixà delicada del cor per a la resta de la seva vida, però no li va impedir seguir la tradició familiar i, quan només tenia quinze anys, va començar a cursar els estudis de magisteri a l'Escola Normal Superior de Mestres de Barcelona, i es llicencià quatre anys després.

Del seu caràcter, ens en parlen alguns apunts, com l'oda que va dedicar a la seva professora Dolors Barberà, en què ens trasllada la seva versatilitat i gust per les imatges en l'expressió escrita: «Els vostres desvetllaments i afanys no son infructuosos: ben al contrari arrelen i germinen en el jardí dels nostres cors que vós cuideu amb cura, vessant-hi constantment la rosada de la instrucció que dissipa els núvols plomissos de la ignorància.»²⁸ També sabem de la seva afició al cant i a les llengües, i que va assolir un bon domini del francès. El 6 d'agost de 1923, Rita Gibernau ja presentà sol·licitud per ser admesa a les oposicions per a una plaça de mestra, però no la va obtenir fins el 12 de setembre de 1927, i va ser destinada a Sant Carles, Eivissa.²⁹ Des del novembre de 1919, vivia amb la seva mare a Palou, on aquesta havia obtingut la plaça de mestra de l'escola de nenes.

²⁸ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Discurs de Rita Gibernau a la seva mestra Dolors Barberà amb motiu del seu sant, 1912.

²⁹ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Nomenament de Rita Gibernau com a mestra de Sant Carles a Eivissa i tràmits de permuta amb la plaça de Gertrudis Riera a Palou, 1927-1928.

4. Punt de trobada: les escoles velles de Palou

104

El 1920 el poble de Palou tenia 700 habitants.³⁰ Hi havia només dues botigues, i la seva economia era eminentment agrícola, amb cultiu de cereals, llegums, patates, cànem i vi, tot i que en moltes llars els ingressos es complementaven amb els salaris de les dones que anaven a treballar a la fàbrica de teixits Roca Umbert de Granollers. Celestí Bellera havia visitat el poble l'estiu de 1920, veient potser la possibilitat d'incorporar-s'hi com a mestre, però fou el 2 d'octubre de 1922 quan el citaren per fer ús del dret d'elecció a la vacant que havia deixat el mestre anterior, Federico Saura.³¹

De l'estat en què es trobava aleshores l'escola de Palou en deixa constància el butlletí d'inspecció del 26 de juny de 1923.³² Quan el nou mestre hi arribà hi havia 57 nens matriculats (tot i que la mitjana d'assistència era de poc més d'uns quaranta) i l'edifici, que era de propietat municipal, tenia una sala de classe de poc més de cinquanta metres quadrats en un estat precari, així com la casa habitació del mestre. A l'hora de descriure les millores que s'hi podien fer, l'inspector indicava, amb ironia, «excepto las de capacidad, todas, puesto que no reune ninguna».³³ També advertia del perill que suposava el riu Congost, que molts alumnes havien de creuar per arribar a l'escola, i que creixia en temps de pluges, sense que existís cap pont proper per poder-lo passar. Celestí Bellera també va descriure l'estat de les escoles velles de Palou en unes notes que preparà el setembre de 1932 amb motiu de la inauguració del nou grup escolar:

«la de nois en la planta baixa de la casa que el municipi posseeix enclavada entre can Xacó i can Julià a la plaça del poble, i la de nenes en la casa de na Rosa Angelet, formen part del mateix grup que les dites can Julià i Xacó... la classe de nens sense una sola finestra».³⁴

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 91-125

³⁰ INE, Cens de població de 1920.

³¹ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Butlletí d'inspecció a l'escola de nens de Palou, 1922. Vegeu també *El Magisterio Gerundense*, 693 (21 de setembre de 1922), p. 7. Sobre la visita a Palou de 1920: AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Llibretes de notes personals.

³² La data que consta en el butlletí és 26 de juny de 1922, però es tracta d'una errata, com es desprèn de la referència a la inspecció anterior (AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Butlletí d'inspecció a l'escola de nens de Palou, 1922).

³³ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Butlletí d'inspecció a l'escola de nens de Palou, 1922.

³⁴ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Esborrany d'un text sobre el canvi d'ubicació de les escoles de Palou de 1932.

Celestí Bellera amb alumnes i veïns de Palou davant de les escoles velles de Palou, c. 1928. Fotografia: AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau.

Alumnes de la classe de Celestí Bellera a les escoles velles de Palou, c. 1928. Fotografia: AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau.

Per alguns testimonis sabem que a la sala de classe hi havia taules individuals, però els més petits es posaven en una taula gran en la qual podien arribar a encabir-se fins a vint-i-cinc nens.³⁵ No sabem si l'amuntegament dels alumnes induï en Celestí a pensar ja des d'un principi en una escola nova, però se n'han conservat uns dibuixos datats el 1922.³⁶ Les precàries condicions higièniques de l'escola de ben segur tampoc s'escapaven als palouencs, que probablement reclamaven, juntament amb l'electrificació del poble, una solució urgent.

Un altre problema present en aquella època a Palou, com en la majoria de pobles rurals, era la continuïtat de l'escolarització a causa de la falta de recursos de moltes famílies. Segons les dades de 1919 que aportava Lorenzo Luzuriaga, a Espanya hi havia tan sols 51.815 alumnes que havien passat a la segona ensenyança, és a dir només un 2,6% del total de 1.678.589 que havien cursat la primària.³⁷ Segons aquest pedagog deixeble de Francisco Giner de los Ríos, «la inmensa mayoría de los niños españoles no pueden pasar de la enseñanza primaria, porque sus padres carecen de medios para sustraerlos a la necesidad de ganarse inmediatamente la vida y para costearles los gastos que ocasionen los estudios medios y superiores».³⁸ No devia ser diferent la situació a moltes llars de Palou, tal com ens explicava un dels exalumnes de Celestí Bellera: «Amb 12 anys ja et ficaven a treballar la terra.»³⁹

La implicació primerenca dels alumnes en l'economia domèstica no tan sols condicionava la continuïtat en l'escolarització, sinó també la regularitat en l'assistència a l'escola. Hi contribuïa també la disseminació de les cases del poble, que feia que alguns alumnes haguessin de caminar quatre o cinc quilòmetres diàriament per assistir-hi.⁴⁰ Celestí Bellera va haver d'esforçar-se per conscienciar els veïns de Palou que l'educació era una oportunitat per als seus fills, tal com ens traslladen alguns dels seus exalumnes. Salvador Bosch, nascut el 1924, recordava que «en Celestí s'havia enfadat amb el meu pare perquè no em deixava estudiar; però érem 5 germans, i com els haig

³⁵ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Projecte 14 Entrevistes a exalumnes de Celestí Bellera i Rita Gibernau, entrevista a Salvador Pocarull Estrada, 2011.

³⁶ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau. Aquests dibuixos podrien correspondre a les escoles noves construïdes el 1932, tot i que la data que hi consta és 1922.

³⁷ L. LUZURIAGA (1974), p. 175.

³⁸ Ibidem, p. 174-175.

³⁹ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Projecte 14 Entrevistes a exalumnes de Celestí Bellera i Rita Gibernau, entrevista a Salvador Pocarull Estrada, 2011.

⁴⁰ Ibidem.

de donar de menjar jo... Però perds el teu fill, perquè ara s'ha de saber».⁴¹ La interrupció dels estudis es podia compensar en part amb les classes per a adults, a les quals assistien un cop acabat l'horari d'escola. El 1923 a Palou hi assistien una mitjana de 26 alumnes,⁴² però era un problema de difícil solució.

D'altra banda, als pobles rurals el mestre havia d'ensenyar al mateix temps i a la mateixa aula a alumnes d'edats diverses, cosa que constituïa un altre repte difícil. Segons Jordi Monés, «mal es podia organitzar l'escola si la major part dels centres d'ensenyament eren escoles unitàries, és a dir d'un sol mestre per a totes les edats, amb la qual cosa el docent podia posar amb prou feines un xic d'ordre a base de la implantació d'una disciplina rígida, pràcticament l'única solució viable si tenim en compte que les classes eren d'un mínim de seixanta alumnes».⁴³ En aquestes circumstàncies, la disciplina entrava en conflicte directe amb allò que suggerien els principis i valors de l'Escola Nova, és a dir el respecte i la dedicació a l'alumne.

D'això n'eren ben conscients els responsables de l'Escola Normal de Mestres, i molt especialment el prolífic pedagog racionalista i laic Pedro de Alcántara García (1842-1906), fundador de la revista *La Escuela Moderna* (1891), el qual escriví un extens manual que va ser un referent per als mestres de l'escola pública, inclòs Celestí Bellera, que el cità com a llibre de consulta a la inspecció.⁴⁴ Amic —que no membre— de l'Institut Libre de Enseñanza, aquest pedagog cordovès fixà en el seu *Compendio de pedagogía teòrico-pràctica* (1891) les claus del que entenia per pedagogia «activa» i intentà suggerir solucions per fer front a l'amuntegament propi de l'escola de l'època del canvi de segle. Per a Alcántara l'educació consistia a «excitar, favorecer y dirigir el desarrollo espontáneo de cuantas energías integran la naturaleza psicofísica del niño, para que adquieran la perfección posible y se forme el hombre en toda su plenitud».⁴⁵ Es tractava, doncs, de purgar l'educació de les seves xacres, que no eren altres que l'empirisme, el rutinisme i el dogmatisme, fent raciocinar i treballar l'alumne per si mateix mitjançant el que ell definia com a «mètode actiu», el qual «obliga al niño, a la vez que a pensar, a obrar; no solo a hablar, sino a meditar, componer, escribir, dibujar, esto es, a trabajar en todas las formas susceptibles de

⁴¹ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Projecte 14 Entrevistes a exalumnes de Celestí Bellera i Rita Gibernau, entrevista a Salvador Bosch, 2011.

⁴² AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Butlletí d'inspecció a l'escola de nens de Palou, 1922-1931.

⁴³ J. MONÉS (2000), p. 162.

⁴⁴ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Butlletí d'inspecció a l'escola de nens de Palou, 1922-1931.

⁴⁵ P. de Alcántara (1913), p. 2.

ejercitar y experimentar las fuerzas.»⁴⁶ Un lloc emblemàtic l'ocupaven els «treballs manuals» i els procediments pràctics que requerien estris que trobem llistats al butlletí d'inspecció de 1923 com a material científic de què disposava l'escola de Palou en aquell moment: mapes, cartells, làmines, col·leccions de pesos i mesures, globus terraqüi, sòlids geomètrics, etc.⁴⁷

Per fer front als principals reptes de l'educació pública, Alcántara recomanava considerar-la «no como opuesta a la doméstica, sino como ayuda, complemento y ampliación de ella, por lo que entre una y otra deben establecerse continuas y estrechas relaciones.»⁴⁸ El mestre no havia de ser un element exogen a la vida del poble, sinó un punt focal i un catalitzador dinàmic de la seva cultura i els seus valors. En l'organització de l'escola unitària, ell recomanava treballar per graus i seccions. Així, els alumnes s'havien de distribuir en tres seccions (inferior, mitjana i superior), no en funció de l'edat, sinó pel seu nivell i coneixements. A l'hora de treballar amb ells, proposava recórrer a un sistema simultani on «se agrupan los niños por secciones, según su estado de cultura, y mientras el maestro trabaja con una de ellas las otras lo hacen solas, bajo la vigilancia de los alumnos más adelantados o la de un auxiliar».⁴⁹ Pels testimonis que hem pogut conèixer, aquesta era també l'organització de l'escola de Palou, on els pupitres estaven organitzats amb els més petits al davant i els més grans al darrere,⁵⁰ i on hi havia «tres graus, de dos secciones cadascun».⁵¹

El mètode pedagògic emprat per Celestí Bellera també queda recollit en les seves llibretes, on trobem apunts sobre l'organització d'algunes classes i sobre la metodologia que utilitzava. Així, el mestre descrivia un objecte (una capsula) perquè els alumnes fessin un dibuix explicatiu. La importància d'entendre el llenguatge gràfic de l'infant queda recollida a les notes amb una explicació de l'evolució de les figures segons l'edat, i l'apunt: «Això és el punt bo. Llavors el mestre deu estudiar aquests dibuixos per conèixer el noi.»⁵² De l'horitzó dels seus interessos pedagògics també en deixa constància la bibliografia que recollí a les seves llibretes, amb referències a Albert Pinkevich (1884-1937), Rodolfo Llopis (1895-1983) o l'esmentat Lorenzo

⁴⁶ *Ibidem*, p. 339.

⁴⁷ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Butlletí d'inspecció a l'escola de nens de Palou, 1922-1931.

⁴⁸ P. de Alcántara (1913), p. 10.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 285.

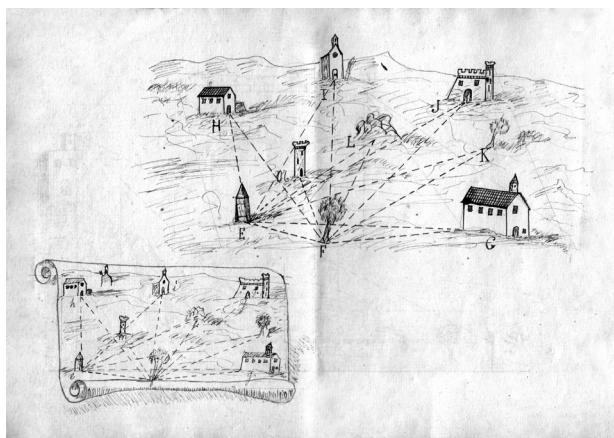
⁵⁰ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Projecte 14 Entrevistes a exalumnes de Celestí Bellera i Rita Gibernau, entrevista a Eduard Pocerull Estrada, 2011.

⁵¹ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Butlletí d'inspecció a l'escola de nens de Palou, 1922-1931.

⁵² AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Llibretes de notes.

Luzuriaga (1889-1959). El caràcter «pràctic» de la pedagogia que utilitzà es manifesta també en els seus dibuixos, on apareixen esquemes d'aquaris escolars, de la geologia del Vallès, o en un quadern sobre aplicació de figures geomètriques, en el qual esbossà exemples de l'aplicació pràctica de la trigonometria utilitzant referències del paisatge rural.

Sabem també per alguns testimonis que la seva visió pràctica de la pedagogia no renunciava tampoc a generar complicitat mitjançant l'humor, per exemple quan es tractava de plantejar un problema matemàtic.⁵³ Un d'aquests exemples era la pregunta «quantas formigues s'havien de menester per aixecar la campana grossa del campanar?», cosa que facilitava la contextualització del problema a l'àmbit de proximitat, però també la seva connexió amb altres coneixements, com en aquest cas, el referent als insectes. La sensibilitat pel paper que corresponia al mestre apareix també a les seves notes: «El joc ve a ser una preparació per a la vida de després. El període de joc és més llarg quan l'individu estigui més lluny de satisfer les seves necessitats [...]. Té per funció desplegar les energies del individu que les seves necessitats no les hi reclamen.»⁵⁴ Aquesta visió el connecta en certa mesura amb la visió que és pròpia de l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia, segons la qual «el nen abandona poc a poc el joc, que no és en si mateix més que una forma de treball, una manifestació innata del desig d'activitat que encara no ha trobat direcció».⁵⁵

Dibuix de Celestí Bellera per facilitar l'aprenentatge de la trigonometria utilitzant referències del paisatge rural, c. 1920. Font: AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau.

⁵³ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Projecte 14 Entrevistes a exalumnes de Celestí Bellera i Rita Gibernau, entrevista Pere Pocarull, 2011.

⁵⁴ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Llibretes de notes.

⁵⁵ J. MONÉS (1977), p. 224.

De la ironia ben entesa d'en Celestí en queda constància a les seves llibretes de notes, amb alguns pensaments que ens permeten albirar la seva manera d'entendre el món i, per exemple, la desconnexió que es pot donar entre intel·lectualitat i sentit comú: «La humanitat i els grans artistes, a la curta o a la llarga, sempre s'han entès. Aquell qui no té prou força per penetrar l'ànima de les multituds, no doni la culpa a la excelsitud o a la puresa de la seva inspiració: és que les ales curtegen, la inspiració li manca. No és qüestió d'arribar i moldre.»⁵⁶

5. Celestí Bellera i Rita Gibernau a Palou

Quan Celestí Bellera arribà a Palou, Gertrudis Riera hi ocupava la plaça de mestra de l'escola de nenes, on vivia amb la seva filla Rita Gibernau des del 1919. Sobre la relació que s'establí entre ells en tenim poques referències. Segons un testimoni, quan a en Celestí li preguntaven si volia buscar parella, ell contestava: «Ah, ja arribaré a un lloc o altre», i del vincle que s'establí entre la Rita i en Celestí només se n'assabentaren cinc anys després (1929), quan es van casar.⁵⁷ Tanmateix, tot i la seva discreció, la complicitat entre els dos joves mestres es degué establir ben aviat, com es dedueix de les cartes que Gertrudis Riera adreçà el 1924 als rectors de les parròquies de Surp i de Caregue, del municipi de Rialp (el Pallars Sobirà), per interessar-se per la conducta moral i religiosa d'en Celestí.⁵⁸

Veïns i veïnes de Palou davant de les escoles velles, c. 1928. Al mig, asseguda, Gertrudis Riera, i dreta, la quarta per la dreta, Rita Gibernau. Fotografia: AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau.

⁵⁶ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Llibretes de notes.

⁵⁷ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Projecte 14 Entrevistes a exalumnes de Celestí Bellera i Rita Gibernau, entrevista a Salvador Bosch, 2011.

⁵⁸ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Correspondència de Gertrudis Riera, 1924.

Fins a l'octubre de 1927, quan Rita Gibernau va passar a ocupar una plaça de mestra a Eivissa, sembla que ajudava la seva mare a l'escola de nenes de Palou. Segons la crònica de la Festa de l'Arbre que es va celebrar a Palou el març de 1927, els alumnes que entonaven l'himne de l'arbre van estar

«acompanyats dels seus professors don Celestí Bellera Morera i donya Rita Gibernau Riera [...]. Immediatament i amb gran alegria de petits i grans, va procedir-se a la plantació dels arbres en la esmentada plaça de l'església i final del passeig del doctor Fàbregas i efectuat fou entonat l'himne de l'arbre que, per la justesa i afinació en que fou cantat, va ésser molt aplaudit per tot el poble».⁵⁹

Uns dies més tard, les escoles de Palou tornaven a ser notícia per una exposició dels treballs dels alumnes que serví com a colofó del curs 1926-1927 i de nou s'hi esmenta tant el mestre Celestí Bellera com Gertrudis Riera i la seva filla Rita:

«Magnífica fue en todos conceptos la exposición escolar [...] ante ella pasaron todos los habitantes de esta localidad, a fin de admirar los notables trabajos que se hallaban expuestos, mereciendo con tal motivo los maestros doña Gertrudis Riera, su distinguida hija doña Rita y don Celestino Bellera toda suerte de felicitaciones por la labor realizada.»⁶⁰

Aquest any s'havia signat l'acord entre els consistoris de Palou i Granollers per fusionar ambdós municipis, facilitant d'aquesta manera l'electrificació del poble de Palou, que el seu ajuntament es veia incapaç d'afrontar pel seu alt cost per a un poble amb tan pocs contribuents i un extens territori. Amb aquest acord, Granollers, que era el municipi territorialment més petit de la comarca, s'assegurà espai per al seu «futur creixement urbanístic i industrial» i veia «en l'extens terme de Palou la seva via de creixement».⁶¹ Aquesta fusió, que es va fer efectiva l'1 de gener de 1928, no va estar exempta de polèmica. Cinc anys més tard va sorgir una iniciativa perquè Palou recuperés l'autonomia municipal que havia perdut «l'any 1928 per imposició dels dos Ajuntaments [...] i això va ser suficient per a que desapareixés un municipi que portava segles d'existència».⁶² Entre els veïns de Palou que van signar aquesta sol·licitud per revertir l'agregació de 1928, que fou presentada a l'Ajuntament de Granollers l'any 1933 i que no fou atesa, hi havia el mestre

⁵⁹ *Diari de Granollers*, 9 de març de 1927.

⁶⁰ *La Vanguardia*, 15 de juny 1927, p. 19.

⁶¹ D. SOLA i GARCIA (2017), p. 69.

⁶² I. VALLÉS *et al.* (2020), p. 127.

Celestí Bellera.⁶³ Pel que fa a l'arribada de l'electricitat, sabem que a l'edifici vell de les escoles l'any 1928 encara no havia arribat, i que a l'aula dels nens, on no hi havia finestra, es continuaven utilitzant llums de carbur.⁶⁴

El 12 de setembre del 1927 Rita Gibernau fou nomenada mestra propietària de l'Escola nacional de Sant Carles de Peralta, al municipi de Santa Eulària des Riu, a Eivissa, de la qual prengué possessió el 7 d'octubre.⁶⁵ El seu trasllat a l'escola d'Eivissa coincidirà amb la inauguració d'un edifici escolar nou a Sant Carles, però el gener de 1928 ja sol·licità la permuta de la seva plaça amb la que la seva mare tenia a Palou.⁶⁶ Aquesta va ser aprovada pocs dies després, i el 15 de març de 1928 Rita Gibernau s'incorporà com a mestra a les escoles de Palou. Gertrudis Riera no es jubilà fins el 1932, i el seu trasllat a Eivissa a l'edat de 66 anys li suposà un sacrifici important, perquè es va haver d'incorporar a un entorn que li era del tot desconegut i viatjar periòdicament. En queda constància a la correspondència entre mare i filla al llarg dels quatre anys següents.

Els mestres Celestí Bellera i Rita Gibernau es van casar el 2 de gener de 1929. Per la documentació que s'ha conservat sabem que van fer-ho a Montserrat (hi consta un viatge en òmnibus) i que van celebrar-ho amb un dinar a l'Hotel de la Colònia Puig amb disset invitats.⁶⁷ A la tornada els nuvis es van allotjar dues nits a l'Hotel Palace de Barcelona i van fer un viatge de noces de tres dies a València, per poder-se incorporar a temps a l'escola. Dos anys més tard, el 30 d'abril de 1930, naixeria el seu únic fill, Manel Bellera Gibernau. De l'embaràs de la Rita i del naixement a la clínica del Dr. Garriga Roca, a Granollers, hi ha també referència meticulosa a les factures i a les notes que prenia en Celestí de la temperatura de la seva dona les darreres dues setmanes abans del part. La despesa realitzada en aquell moment, en què no hi havia sanitat pública, consumí prop de la meitat d'un salari. La Rita, sempre delicada del cor, restà ingressada gairebé tres setmanes.

De la vida quotidiana dels dos mestres durant aquests anys, en tenim alguns records pels testimonis de Dolors Bellera Barbal, neboda d'en Celestí, que després del naixement de Manel Bellera Gibernau va anar a viure a Palou per ajudar la família, i també pels seus veïns de can Xacó. Per exemple, Salvador Bosch, nascut el 1924 i proveït d'una memòria prodigiosa, dona compte de la curiositat viva del mestre Bellera en àmbits ben diversos. El recorda sempre

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Llibre de registre, 1928-1929.

⁶⁵ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Nomenament de Rita Gibernau com a mestra de Sant Carles a Eivissa i tràmits de permuta amb la plaça de Gertrudis Riera a Palou, 1927-1928.

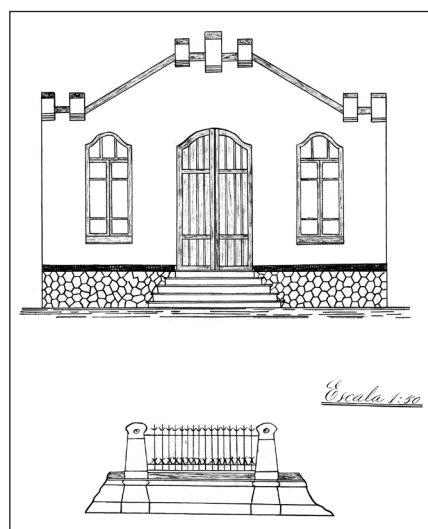
⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Llibretes de comptes personals.

amb un llibre a les mans, mirant de nit els estels amb un telescopi que encara es conserva, dibuixant o trastejant i recollint coses per construir elements nous que muntava quan tenia una estona lliure. Dolors Bellera recorda com, quan va arribar a Palou, el seu oncle li va posar uns auriculars a les orelles i, per primera vegada, va escoltar música en una de les ràdios que ell mateix havia fabricat. De la seva afició per la fotografia en deixen constància la compra d'un aparell Mignon el novembre de 1927, i els positius i les plaques de vidre que s'han conservat i de les quals s'ha fet donació a l'Arxiu Municipal de Granollers. Celestí Bellera revelava les seves fotos en una cambra fosca que s'havia muntat a casa i, segons expliquen els testimonis, ho feia amb el mètode tradicional amb albúmina d'ou. Les fotografies retraten moments de la vida al poble, de la seva escola i de l'entorn familiar.

6. Les escoles noves de Palou

L'afició de Celestí Bellera pel dibuix l'aplicà també al projecte de les escoles noves de Palou. Els primers esbossos que se n'han conservat daten del setembre de 1922, deu anys abans de la seva construcció. És possible que, donades les condicions precàries de les escoles velles, la construcció del nou edifici ja fos considerada una prioritat, tant pels mestres com pels veïns de Palou. Sembla que fins i tot ja s'havia assignat el solar on es construiria el grup escolar, propietat del Dr. Francesc Fàbregas (Barcelona, 1857-1933), les finques del qual abastaven bona part del pla de Palou i que ja s'havia distingit en el projecte de construcció del nou hospital asil de Granollers, inaugurat l'any 1923.⁶⁸

Dibuix fet per Celestí Bellera del nou grup escolar de Palou, c. 1922. Font: AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau.

⁶⁸ L'Ajuntament de Granollers va nomenar-lo Fill Adoptiu de la ciutat el 29 de març de 1928.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 91-125

Façana de les escoles noves de Palou, 1932. Fotografia: AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau.

La construcció de les escoles noves de Palou va ser finançada per la Diputació de Barcelona, però aquesta iniciativa s'ha d'emmarcar en les de millora de l'escola pública que portaren a terme els governs de la Segona República. Com escriu Jordi Monés, «mai en tan poc temps no s'havien creat a l'Estat espanyol un nombre semblant d'escoles públiques».⁶⁹ La preocupació per millorar l'educació es va estendre també al nombre de mestres, que a Espanya s'incrementà més d'un 60% entre 1922 (13,2 mestres per cada 10.000 habitants) i 1935 (21,4 mestres per cada 10.000 habitants).⁷⁰ El ministre d'Instrucció Pública del primer govern republicà fou el tarragoní Marcel·lí Domingo, i en el seu mandat (14 d'abril - 17 desembre 1931) va establir la voluntarietat de l'educació religiosa i en un decret va autoritzar el bilingüisme a les escoles catalanes. A partir d'aquest moment, en la primera etapa escolar (fins a 8 anys) l'ensenyament es faria en la llengua materna, i a partir d'aquesta edat, de manera alternativa, en català i castellà.⁷¹

L'interès dels mestres de Palou per aquesta qüestió queda reflectida en els documents que van guardar sobre l'Escola d'Estiu de la Generalitat de l'agost de 1932, que va incloure una gran conversa pedagògica sobre «Problemes que planteja l'ensenyament del llenguatge a Catalunya». Tot i que

⁶⁹ J. MONÉS, (1977) p. 168.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ J. MONÉS (1977), p. 185.

la seva reserva en qüestions polítiques ens fa desconèixer el seu posicionament concret, una nota d'en Celestí sobre la llengua catalana ens dona alguna pista: «El català és la llengua vernàcula parlada a la Catalunya estricta, això és el territori constituït per les que foren anomenades quatre províncies catalanes dins la divisió administrativa del 800 pels qui volgueren plasmar una Espanya unitària i uniformista.»⁷² En qualsevol cas, sabem que a les escoles de Palou l'ensenyament era bilingüe.⁷³

Les escoles noves de Palou es van inaugurar el 8 setembre de 1932, en un acte al qual van assistir el rector de la Universitat de Barcelona i president del Consell de Cultura de la Generalitat, doctor Jaume Serra Hunter, el regidor de Cultura de l'Ajuntament de Granollers, Andrés Busquets, i l'inspector de Primera Ensenyança, Andrés Roco.⁷⁴ Encara que molts exalumnes recorden les limitacions del sistema de calefacció de les noves escoles (una estufa de serradures que deixava anar fum i que donava calor per un costat mentre es glaçaven per l'altre), el nou edifici augmentava l'espai fins a 75 metres quadrats, amb el benefici de la llum natural que es filtrava pels grans finestrals, inexistents a l'edifici vell, i un pati separat en dues parts per una font, on podien jugar nens i nenes.

Celestí Bellera, Rita Gibernau i el seu fill Manel, al davant de la nova casa de mestres de Palou, c. 1935. Fotografia: AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau.

⁷² AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Conclusions de la conversa pedagògica sobre els problemes que planteja l'ensenyament del llenguatge a Catalunya en el marc de l'escola d'estiu de la Generalitat, 1932.

⁷³ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Projecte 14 Entrevistes a exalumnes de Celestí Bellera i Rita Gibernau, entrevista a Isidre Pocurull Estrada, 2011.

⁷⁴ *La Vanguardia*, 11 de setembre de 1932, p. 26.

El nou grup escolar millorà ostensiblement les condicions per a l'ensenyament i també oferí més confort a la família Bellera-Gibernau, que es traslladà a la nova casa dels mestres, en la qual ja tindran energia elèctrica el dia següent d'arribar. A la nova llar estrenaran vaixel·la, dos balancins, un bufet i cadires, i organitzaran un galliner a la part del darrere de la casa. És possiblement el moment més feliç de la seva vida. S'aprecia en la fotografia que es fan al davant de la casa nova, i també en la recepta «per a ser feliç» que la Rita guarda escrita a màquina.⁷⁵

L'entorn pedagògic també amplià el seu horitzó amb un contacte més estret entre els mestres d'altres escoles. El 9 d'abril de 1929 la Rita entrà a formar part de la junta directiva de la Unió de Mestres de Granollers i dos anys més tard també ho faria en Celestí. Segons unes notes, hi havia aleshores en les diferents escoles de Granollers un total de 2.735 alumnes (1.368 nens i 1.367 nenes), dels quals 951 eren alumnes de 3 a 6 anys i 1.784 de 6 a 14 anys. Dels 2.735 alumnes, només 803 estaven matriculats en escoles nacionals, en les quals hi havia 13 mestres.⁷⁶

En els anys 1930 sabem que assistien a l'escola de nens de Palou una mitjana de 44 alumnes, a més dels que participaven en les classes per a alumnes més grans i els exalumnes que al migdia i a les tardes estudiaven comerç i comptabilitat. El contacte amb la naturalesa es nodria d'excursions escolars a llocs de l'entorn, com ara la font del Ràdium o el riu Congost, i en el cas de les nenes de tant en tant feien excursions d'un dia sencer. Eren activitats que formaven part de la nova pedagogia que, en paraules de Francisco Ballesteros, perseguia «l'ideal modern». L'escola primària havia de deixar de ser «una presó pel nen», i promoure el coneixement de les condicions agronòmiques de la comarca, de la geometria mitjançant l'agrimensura i de la història natural fent «mapas sobre el suelo, ya del término principal de la provincia, de la región o de todo el territorio nacional, sirviéndose después de estos mapas para representar escenas históricas».⁷⁷ Els mestres de Palou portaven a la pràctica aquest ideari dibuixant mapes amb pedres a la llera del riu, mesurant i cubicant la bassa del molí de can Many, caçant i preparant papallones de colors, en aquell temps molt freqüents a l'entorn rural de Palou, pescant al riu o aprenent a encendre foc amb una lupa.⁷⁸

⁷⁵ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Anotacions de Rita Gibernau.

⁷⁶ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Llibretes de notes, 1931.

⁷⁷ A. M. MONTERO (2008), p. 74.

⁷⁸ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Projecte 14 Entrevistes a exalumnes de Celestí Bellera i Rita Gibernau, entrevistes a Vicenta Durán Ventosa, Isidre Pocerull Estrada i Pere Pocerull, 2011.

El testimoni de Lluïsa Salvador, una de les alumnes de la Rita, que després va fer el batxillerat i la carrera de mestra, ens permet inscriure la metodologia aplicada pels mestres de Palou en el marc de l'Escola Nova i de la renovació pedagògica. Aquesta es feia palesa en com es distribuïen la feina per seccions per poder atendre tots els alumnes, i com s'implicava els alumnes més grans perquè ensenyessin als més petits. Recorda que quan arribaven a classe a la pissarra ja hi havia feina posada, i com, de manera complementària als dictats, exercicis matemàtics i lliçons que treballaven al matí, a la tarda es feien labors, dibuix i altres manualitats (traus, brodar amb tambor, puntes al coixí, etc.).⁷⁹ Altres exalumnes recorden pràctiques pedagògiques de caràcter més lúdic, com ara fer un telèfon amb un fil i un paper d'una sala a l'altra, o fer anar la maquineta de vapor esmentada més amunt.⁸⁰ Les compres efectuades per a les escoles també deixen constància de les noves pràctiques pedagògiques, per exemple amb joguines instructives, a més dels quaderns i llapis que subministraven als alumnes, per raó de les estretors econòmiques de moltes llars palouenques.⁸¹

**Dances a l'aire lliure
 durant una sortida escolar
 a Palou, c. 1935. Fotografia:
 AMGr, Fons Celestí Bellera
 i Rita Gibernau.**

⁷⁹ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Projecte 14 Entrevistes a exalumnes de Celestí Bellera i Rita Gibernau, entrevista Lluïsa Salvador, 2011.

⁸⁰ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Projecte 14 Entrevistes a exalumnes de Celestí Bellera i Rita Gibernau, entrevista a Eduard Pocarull Estrada, 2011.

⁸¹ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Llibretes de comptes.

L'educació seguia un procés d'avaluació continuada, sense exàmens, i es prescindia dels llibres, excepte els que es podien consultar a la biblioteca. A les escoles noves, la biblioteca es va iniciar amb una donació de prop de 60 volums per part de l'Ajuntament de Granollers amb motiu de la festa del llibre de l'any 1934, que incloïa un gran nombre de contes infantils. Els mestres de Palou van voler ampliar aquest fons i van adreçar-se al president de l'Associació d'Ensenyança Catalana i al president de la Generalitat, demanant que «vulgui concedir a aquesta Escola, un bon lot de llibres que faci la joia dels seixanta o setanta alumnes que a la mateixa assisteixen tot enriquint llurs tendres intel·ligències i afectuosos cors».⁸² A l'escola de Palou es projectaven també pel·lícules, especialment documentals de fauna animal. Del treball a les escoles en deixen constància també els dibuixos, llibretes i dictats dels alumnes que s'han conservat, com ara la redacció que va realitzar Manuel Poch el 1936 titulada «Els meus companys». Comença així: «Cada company de l'Escola és per a mi més interessant que tot un llibre. Sento un desig de conèixer-lo de tenir-hi bona amistat, però no una amistat passavolant.»⁸³

De la vida quotidiana dels mestres en tenim coneixement a través de la Lola, neboda d'en Celestí que tenia cura del petit Manel i de bona part de les feines domèstiques. Segons el seu record, la Rita anomenava en Celestí sempre pel cognom, i aquest, en el poc temps que li quedava lliure, aplicava la seva curiositat i empena en menesters ben diferents. Al marge de la fotografia i el dibuix, construï un petit hort al costat del safareig al darrere de la casa, que seria molt útil especialment en el període d'escassetat que comportà la Guerra Civil. Hi plantà pastanagues, que la Rita apreciava molt, i feia iogurts, gairebé desconeguts al poble. Acabats d'inaugurar els edificis de l'escola i de la casa dels mestres, va posar tanques al pati i va plantar arbres fruiters i flors a les vores. El contacte amb els veïns era estret. Amb el seu amic Ramon Pocarull feia plànols dels camins, dels recs i de les cases pairals, i ajudava aportant els seus coneixements en temes agraris i en el contacte escrit amb les administracions. Durant el mes de juliol, els mestres organitzaven cursets de manualitats a les escoles, abans d'aprofitar les vacances per viatjar als Pirineus, a veure la família a Surp i la Bastida, o per fer excursions a la muntanya, a les quals tots dos eren molt aficionats.

⁸² AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Registre dels llibres adquirits per la biblioteca escolar circulant, 1928-1936. Els llibres de la biblioteca de l'escola de Palou eren en llengua catalana la immensa majoria i amb la instauració de la dictadura franquista es van amagar i guardar, per lliurar-los posteriorment a l'Arxiu Municipal de Granollers, juntament amb la documentació del fons Celestí Bellera i Rita Gibernau.

⁸³ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Llibretes d'alumnes.

Festa popular, c. 1935. A primer terme, Rita Gibernau, Manel Bellera i Celestí Bellera. Fotografia: AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau.

A classe tots dos mantenien les distàncies amb els alumnes, adreçant-s'hi sempre pel cognom, però el tracte era més proper a fora de l'escola. Ho denota la familiaritat amb què els alumnes s'expressaven en les cartes. Per exemple, l'any 1935 Salvador Bufí escriví a en Celestí des de Ceuta, on prestava el servei militar i li deia: «Em recordo com si fos ahir quan el vaig trobar a Granollers un dijous pel matí i em va donar uns consells i amb ells m'he passat els dies transcorreguts a la mili.»⁸⁴ En una altra carta li diu com li agradaria que el visités allà on està: «No sap com m'agradaria acompanyar-lo per on [...] han tingut grans batalles amb els moros. Doncs al veure el territori ja dona senyals de guerra.»⁸⁵ Tres mesos després, el 17 de juliol, s'inicià al nord d'Àfrica el cop militar que començà la Guerra Civil, que no trigaria gaire a afectar també la vida dels mestres de Palou.

7. Temps de guerra

L'aixecament militar al nord d'Àfrica i l'inici de la Guerra Civil va posar fi al període de relativa felicitat que havien viscut en Celestí i la Rita a Palou i començà un temps de molta precarietat i d'incertesa. A les escoles es produí una novetat important: el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) de la Generalitat, creat el 27 de juliol de 1936, introduí com a objectiu la coeducació, i

⁸⁴ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Correspondència rebuda per Celestí Bellera i Rita Gibernau de part d'alumnes, amistats i familiars, 1929-1943: carta de Salvador Bufí des de Ceuta, 15 de desembre de 1935.

⁸⁵ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Correspondència rebuda per Celestí Bellera i Rita Gibernau de part d'alumnes, amistats i familiars, 1929-1943: carta de Salvador Bufí des de Ceuta, 2 d'abril de 1936.

un decret posterior establí l'educació conjunta de nens i nenes com a norma general en totes les escoles de Catalunya i en tots els graus, per tal de garantir «la convivència normal entre el noi i la noia, convivència que perdura en la vida; per a fomentar la col·laboració espiritual, fruit d'aquest tracte, i crear, així, en l'escola, un ambient més humanitzat i més sensible».⁸⁶ La coeducació, que havia trobat l'oposició frontal de les institucions religioses i dels partits de dretes, s'assolí així un cop iniciada la guerra. A les escoles de Palou els grups deixaren d'organitzar-se per sexe i passaren a organitzar-se per edat: la Rita es va fer càrrec dels més petits i en Celestí dels més grans. Deu dies abans també s'havia decretat el bilingüisme en l'ensenyament, per impartir l'educació primària en la llengua materna. Sabem que a Palou s'ensenyava en català fins els 10 anys i després en llengua castellana. Segons el cens escolar realitzat el 1936 per iniciativa del CENU, a Palou estaven escolaritzats un total de 206 infants (112 nens i 94 nenes), dels quals 81 tenien menys de 8 anys i 125 tenien entre 8 i 13 anys, 10 venien a Palou des de Granollers, 10 des de Vilanova i n'hi havia 16 que, tot i residir a Palou, estudiaven a Granollers.⁸⁷ A la irregularitat en l'assistència dels alumnes pròpia de l'entorn rural, s'hi sumaria ara també la prevenció dels riscos afegits que comportà la situació de guerra i els bombardejos que van afectar Granollers i Palou.

En aquell moment, per als mestres, la prioritat era mantenir la normalitat a l'escola i ajudar en el que podien els veïns i veïnes, que també van ajudar-los en els moments de dificultats, facilitant-los patates, cebes, llet o lletya, quan costaven de trobar. En els primers moments de la guerra es produí per a l'entorn familiar d'en Celestí un fet luctuós: l'assassinat a Barcelona del seu germà petit, Joaquim, germà de la congregació de Sant Felip Neri, el 15 d'agost de 1936. Lola Bellera recorda també com en aquests primers moments de la guerra el seu oncle l'envià perquè avisés el rector de la parròquia de l'arribada de camions de la FAI, i l'instés a treure's la sotana, per evitar el pitjor.

Durant la guerra en Celestí va rebre una gran quantitat de cartes dels seus alumnes que havien estat destinats al front. Aquesta correspondència, que inclou també la còpia d'algunes cartes redactades per en Celestí, ens trasllada una visió de conjunt del transcurs de la guerra i constitueix una de les documentacions més interessants del fons Bellera-Gibernau. Aquí en donem només una petita mostra.

⁸⁶ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 275, 1 d'octubre de 1936.

⁸⁷ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Llibre de Registre d'Alumnes de les escoles de Palou, 1936.

La primera carta és d'Esteve Serra i té data del 8 d'abril de 1937.⁸⁸ Hi explica que el seu batalló ha arribat a Lleida i fa referència al que serà una constant: el fred, la poca qualitat del menjar, però també la companyia que es fan els palouencs allà on comparteixen destinació i que fa que «tot i que la diversió sigui poca, per no haver-n'hi, els uns alegren als altres».⁸⁹ L'esperit combatiu encara era elevat «ja que tenim al davant no un enemic comú, com en un principi, sinó exèrcits complerts d'alemanys i italians que volen fer de la nostra pàtria una colònia i tractar-nos com als pobres abissinis».⁹⁰

Des del front d'Aragó, en la columna Durruti, Julià Riera explica el fred que fa de nit a les muntanyes i la calor durant el dia, i que tenen tan sols arbustos de farigola per amagar-se de les incursions de les «ales negres» de l'exèrcit feixista. Complementen el ranxo amb conills que de tant en tant caça amb els companys de Granollers, i tot i tenir Saragossa a la vista, els han de portar l'aigua amb camions.⁹¹

Jaume Pocarull, destinat a Roda (Albacete) dona notícies dels moviments de tropes.⁹² Al front arriben notícies de la mort d'alguns companys, com ara Josep Vendrell, forner de Palou, o altres de Granollers que treballaven a la Roca Umbert, però «què és la guerra, en què tots tenim de sacrificar-nos per vèncer, encara que siguin perilloses les nostres vides».⁹³ De la precarietat de les condicions escriu Francesc Llestanós a finals de novembre des de Biescas: «Habitent en una barraca que nosaltres ens hem fet amb fustes i uralita. Aquesta barraca, mirada des de fora sembla un coniller, però quan estàs a dintre s'hi està molt bé, fins tenim llar de foc, sembla una casa de pagès en petit.»⁹⁴

Joan Pocarull, enquadrat en una secció de metralladores, el juliol de 1938 explica des d'algun lloc del front d'Aragó com han celebrat el segon aniversari del començament de la guerra: «Pel matí ha desfilat la brigada pel poble,

⁸⁸ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Correspondència rebuda per Celestí Bellera i Rita Gibernau de part d'alumnes, amistats i familiars, 1929-1943: carta d'Esteban Serra, Lleida, 8 d'abril de 1937.

⁸⁹ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Correspondència rebuda per Celestí Bellera i Rita Gibernau de part d'alumnes, amistats i familiars, 1929-1943: carta d'Esteban Serra, Saragossa, 28 de juny de 1937.

⁹⁰ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Correspondència rebuda per Celestí Bellera i Rita Gibernau de part d'alumnes, amistats i familiars, 1929-1943: carta d'Isidre Pratginestós i Esteban Serra, 20 de juliol de 1937.

⁹¹ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Correspondència rebuda per Celestí Bellera i Rita Gibernau de part d'alumnes, amistats i familiars, 1929-1943: carta de Julià Riera, Pina d'Ebre, 15 d'agost de 1937.

⁹² AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Correspondència rebuda per Celestí Bellera i Rita Gibernau de part d'alumnes, amistats i familiars, 1929-1943: carta de Jaume Pocarull, La Roda, 5 d'octubre de 1937.

⁹³ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Correspondència rebuda per Celestí Bellera i Rita Gibernau de part d'alumnes, amistats i familiars, 1929-1943: carta de Julià Riera, Pina d'Ebre, 19 d'octubre de 1937.

⁹⁴ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Correspondència rebuda per Celestí Bellera i Rita Gibernau de part d'alumnes, amistats i familiars, 1929-1943: carta de Francesc Llestanós, Biesca, 27 de novembre de 1937.

més tard s'han celebrat probes esportives, carreres, salts i per últim cinquanta soldats hem fet gimnàs sistema rus, acompanyats per orquestra.»⁹⁵ Cinc mesos després, les notícies que arriben del seu germà al front d'Aragó no són gaire encoratjadores: «L'enemic cruel està fent grans acumulacions de gent i material automàtic, per tornar a atacar de nou les nostres posicions, el qual tenim d'estar preparats amb totes les comunicacions necessàries a tot arreu.»⁹⁶ La preocupació de Jaume Pocarull en aquesta carta pel seu germà Pepet, que podria haver caigut presoner, es confirma en cartes d'exalumnes enviades des de batallons de treballadors enquadrats al bàndol feixista.

Isidre Pratginestós escriu poques setmanes abans de la derrota republicana, entre consignes forçades i amb l'ànim encongit per la sort dels amics, per agrair a en Celestí el que ha fet per ell i dir-li que «del arbre que he tret més fruits durant la meua vida és de Vostè».⁹⁷ El relat a les cartes es fa cada vegada més opac. La següent carta l'Isidre Pratginestós l'envia el 22 de maig, excusant-se per no haver escrit abans, per haver de «treballar en les tribunes que han servit per la desfilada de la victòria i teníem el temps molt escàs. Al Quartell estàvem tan sols les hores de dormir, les demés les passàvem treballant al Passeig de la Castellana...».⁹⁸

Els pocs esborranys que s'han conservat de les respostes que va enviar-los en Celestí denoten l'interès pels companys que han deixat d'escriure i deixen constància que fa arribar les cartes a les famílies: «Ahir vaig rebre la teua estimada carta de 28 de l'abril últim, la que com pots suposar, ens va alegrar molt a tots. Tan bon punt l'hagerem llegit vaig fer-la portar a casa teua perquè participessin com més aviat millor de les teves bones notícies.»⁹⁹ Algunes d'aquestes cartes que ell rebia del front de guerra es llegien a la classe i eren utilitzades per a l'aprenentatge dels alumnes, per exemple per diferenciar una «horda» i una «ordre». I quan a l'escola van tenir notícia de la mort d'un noi destacat al front, els alumnes li van escriure cartes amb les coses que li haurien dit.¹⁰⁰

⁹⁵ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Correspondència rebuda per Celestí Bellera i Rita Gibernau de part d'alumnes, amitats i familiars, 1929-1943: carta de Joan Pocarull, Front d'Aragó, 19 de juliol de 1938.

⁹⁶ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Correspondència rebuda per Celestí Bellera i Rita Gibernau de part d'alumnes, amitats i familiars, 1929-1943: carta de Jaume Pocarull des del Front d'Aragó.

⁹⁷ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Correspondència rebuda per Celestí Bellera i Rita Gibernau de part d'alumnes, amitats i familiars, 1929-1943: carta d'Isidre Pratginestós, Batalló de treballadors, 18 de febrer de 1939.

⁹⁸ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Correspondència rebuda per Celestí Bellera i Rita Gibernau de part d'alumnes, amitats i familiars, 1929-1943: carta d'Isidre Pratginestós, Batalló de treballadors, 22 de maig de 1939.

⁹⁹ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Correspondència rebuda per Celestí Bellera i Rita Gibernau de part d'alumnes, amitats i familiars, 1929-1943: carta a Joan Pocarull, Palou, 26 de maig de 1938.

¹⁰⁰ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Projecte 14 Entrevistes a exalumnes de Celestí Bellera i Rita Gibernau, entrevista a Isidre Pocarull Estrada, 2011.

8. Epíleg

El 28 de gener, després de tres dies de bombardejos, l'exèrcit franquista entrava a Granollers i anunciava un any de precarietat i de renúncies. Els processos de depuració imposats per les autoritats,¹⁰¹ i els canvis en els continguts i en la visió pedagògica van marcar el darrer any de docència d'en Celestí. Per l'esborrany d'una carta escrita al revers d'un retall de diari del 29 de febrer de 1940, sabem que el mestre de Palou s'havia contagiats en un viatge a Barcelona de la broncopneumònia de què moriria dues setmanes després. Els remeis existents, que no incloïen la penicil·lina (que no arribà fins quatre anys més tard), eren innocus o només pal·liatius. Així en una recepta farmacèutica trobem injeccions d'oli de càmfora, d'adrenalina de cafeïna i de sulfat d'estricnina. No va funcionar res. Quan finalment el seu cunyat envià un metge i dues infermeres a Palou, va ser per constatar que no hi havia res a fer, perquè el pacient «tenia els pulmons com encenalls».¹⁰²

La malaltia i el desenllaç final van tenir un impacte profund en el poble de Palou, i van enfonsar la Rita. Al full de calendari corresponent al 12 març hi deixà una anotació en què traslladava la seva desolació. Tot el poble assistí al funeral, i els alumnes més grans van portar a les espatlles el fèretre des de la casa del mestre fins a l'església.

La publicació de la «depuració» del mestre de Palou va tenir lloc quan ja havia mort, cosa que afegeix una ironia a la trajectòria de qui va començar a fer de mestre poques setmanes després del cop d'estat del general Primo de Rivera i va marxar abans de veure's abocat a les condicions d'una nova dictadura, que per a l'educació a Catalunya suposaria un enorme pas enrere. Acabaven així divuit anys d'esperit renovador en una escola d'un petit poble rural del Vallés Oriental. L'estima que li tenien els alumnes es va fer evident amb l'encàrrec d'una làpida l'any 1943, el cost de la qual va ser sufragat pels «deixebles de Palou».¹⁰³ Més endavant, quan el 21 d'octubre de 1974 una escola de primària va obrir les portes al barri de Can Bassa, al costat de Palou, el seu bon record va donar lloc a una iniciativa per posar-li el nom del mestre. Encara el porta avui, quan des del 1992 ha passat a ser un institut d'educació secundària, amb batxillerat artístic des del 1998.

Després de la desaparició d'en Celestí, en la petita família res no tornaria a ser el mateix. Ni per a la Rita, que continuà exercint de mestra de Palou fins

¹⁰¹ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Llibretes de notes.

¹⁰² AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Entrevista a Lola Bellera, 2011.

¹⁰³ AMGr, Fons Celestí Bellera i Rita Gibernau, Despeses dels serveis funeraris de l'Ajuntament de Barcelona pel funeral de Rita Gibernau, 1958.

al començament dels anys 1950, ni tampoc per al seu fill Manel, que quan en va tenir l'oportunitat va marxar a treballar a Alemanya per escapar de la grisor i de la impotència que va imposar el franquisme. Gertrudis Riera morí l'any 1944, i la seva filla Rita va sobreviure al seu marit 17 anys, i va morir el 7 de març de 1958.

Referències

ALCÀNTARA GARCÍA, PEDRO DE (1913): *Compendio de pedagogia teórico-práctica*, Madrid, Librería de Perlado, Páez y Compañía (5a edició).

BARBAL, MARIA (1993): *Mel i metzines*, Santa Perpètua de Mogoda, Edicions de la Magrana.

BARRERA, JACINT (2007): *Los aucells de Teià i Masnou*, Barcelona, Lynx Edicions.

FERRER, SOL (1948): *Le véritable Francisco-Ferrer*, París, Editions Les deux Sirènes.

FERRER, SOL (1980): *Vida y obra de Francisco Ferrer*, Barcelona, Editorial Caralt.

GINER DE LOS RÍOS, FRANCISCO (1914): *Resum de Psicologia. 5ª Edición del extracto de las «Lecciones Sumarias de Psicología»*, Barcelona, Antonio Virgili, S. En C. Impresores.

GUTIÉRREZ-MEDINA, LLUISA (1997): «L'escola normal de Barcelona: cent cinquanta anys a la recerca d'un establiment amb condicions pedagògiques», *Temps d'Educació*, 17, p. 155-181.

LUZURIAGA, LORENZO (1974): «El problema de la escuela unificada en la realidad escolar», *Revista d'Educació*, 223-235, p. 174-180 (reedició d'un article publicat al *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza*, Madrid, 31.10.1922).

MONÉS, JORDI (1977): *El Pensament Escolar i la Renovació Pedagògica a Catalunya (1833-1938)*, Barcelona, Edicions de la Magrana.

MONÉS, JORDI (2000): *L'escola Normal de Barcelona, 1845-1972*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.

MONTERO PEDRERA, ANA MARIA (2008): «Francisco Ballesteros y Màrquez», *Estudios de Historia de la Educación Andaluza: textos y documentos (Siglos XVIII, XIX y XX)*, Universitat de Sevilla, p. 69-74.

SOLA I GARCIA, DIEGO (2017): «“La infinitat de pobles que aplega”. Pobles i identitats locals al Vallès d’ahir i d’avui», *Ponències. Revista del Centre d’Estudis de Granollers*, 21, p. 61-87.

VALLÉS, INÉS; RODRÍGUEZ, ROSER; PADRÓ, ORIOL (2020): «La documentació històrica d’una família de Palou: el fons Altimira Cladellas», *Ponències. Revista del Centre d’Estudis de Granollers*, 24, p. 121-134.